

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА, ФИЛОСОФИЯ ПРАВА

УДК 340.12

ДИНАМІЗМ ЗМІСТОВНОСТІ Й СИМВОЛІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНИХ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ПРОЦЕСІВ СУЧАСНОСТІ

Олег БАРАБАШ,

доцент кафедри логіки

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

SUMMARY

The paper sets up communication dynamism issues of social development, its semantic orientation to the future with emphasis on the role of symbolization, of its nature, “technology” representation in the public consciousness. Outlines the problem of dynamism of the law itself in the context of these processes, highlighting aspects of a possible pairing character and rules presented his results in shaping the prospects of the future, the design of strategic legal and institutional solutions. In fission note alignment project liberalism US, may only Western world, in the context of symbolic a number of historical and philosophical experience Christian character, highlighting it special role of freedom as decisive factor for development (with emphasis on the idea liberty in the Protestant understanding) and the reference to the symbolic transparency and efficiency of law it instrumentalism in the framework of natural law understanding.

Key words: dynamic meaningfulness, “Critical crosslinking”, the idea of freedom, dynamism rights, legal and institutional processes, symbol, symbolism, and idea development, liberalism, Protestantism, phenomenology symbol, the judicial system, conceptualism natural law, and Anglo-American legal family, law in the history of the United States.

АНОТАЦІЯ

У роботі поставлена проблема зв'язку динамізму суспільного розвитку, його смислової спрямованості в майбутнє з виділенням ролі символізації, її природи, «технології» представленості в суспільній свідомості. Окреслюється проблема динамізму самого права в контексті цих процесів, з виділенням аспектів можливого поєднання символу і права, представленості його результатів у вибудовуванні перспектив майбутнього, оформленні стратегічних інституційно-правових рішень. Приділяється увага вибудовування проекту лібералізму США, усього Західного світу в контексті символічного ряду й світоглядно-історичного досвіду християнського характеру, з виділенням у ньому особливої ролі свободи як вирішального чинника розвитку (з акцентом на ідеї свободи в протестантському розумінні) і зверненням до символічної відкритості права та ефективності його інструменталізму в межах природно-правового розуміння.

Ключові слова: динамізм змістовності, «критичні зшивки», ідея свободи, динамізм права, інституційно-правові процеси, символ, символізм і ідея розвитку, лібералізм, протестантизм, феноменологія символу, правова система, концептуалізм природного права, англо-американська правова сім'я, право в історії США.

Постановка проблеми. Останнього часу спектр наукових досліджень є зосередженим, у тому числі на колі питань, пов'язаних зі змістовними та інституціональними перспективами розвитку як усього людства, так і окремих його складових – національних держав, міждержавних союзів, об'єднань різного ґатунку на рівні громадянського суспільства або по лінії держава-громадськість тощо. Вона стосується аналізу тенденцій розвитку ситуації, виявлення механізмів ствердження й поширення інституцій або навіть «ультраструктур» успішності, становлення її сутнісних параметрів. У ситуації змістовних взаємовпливів сучасності, маргіналізації та віртуалізації соціального простору простежуються лінії, що відтворюють біполярність орієнтирів: курс на ствердження якісної одноманітності системних параметрів у межах проекту глобалізації та водночас спрямованість на пошук змістовних, інституціональних резервів національного контексту й історично усталених підвалин традиціоналізму – ці завдання набувають нових дослідницьких контурів із залученням досвіду міждисциплінарних підходів.

З усієї сукупності наукової літератури, що присвячена цій широкій тематиці, на наш погляд, можна виділити

знакову роботу Дерона Єйсмоглу та Джеймса Робінсона «Чому нації стають невдахами» (Why Nations Fail: The origins of Power, Prosperity and Poverty/ Daraon Asemoglu, James A. Robinson/ First Edition, 2012.), який у західному світі вже віщують статус культової. Чотири основні її поняття – екстрактивні (політичні і/або економічні) інститути, інклюзивні інститути, інституціональні траєкторії (поряд з інституціональним дрейфом), та креативне руйнування – розбудовують і скріплюють концепцію авторів і, зрештою, привертають нашу увагу до динамізму розвитку сучасності, його сутнісних рис, значущості інституціонально-правової площини, її конструйованої варіативності щодо вирішення поточних суспільних завдань і досягнення певних параметрів, пов'язаних із розумінням успіху (західне розуміння). У своїх попередніх роботах Дерон Єйсмоглу, професор Массачусетського технологічного інституту, уже підкреслював доведеність статистичного зв'язку між ступінню захищеності прав власності й середнім рівнем доходів, а також виходив із важливості ролі інституціональних параметрів. В останній книзі саме вибір інклюзивних інститутів визнається ключовим фактором майбутнього процвітання країни, бо вони, за

Сйсмоглу, укорінюють і поширюють свободи та ринковий обмін ресурсами, зумовлюють зростання ВВП і загальну заможність. Власне, якщо брати до уваги політичну складову, то за ствердження інклюзивних інститутів виникають демократія і громадянське суспільство. Шлях установи й консервації інститутів, чий дії спрямовані на пригноблення жителів і тією чи іншою мірою примушують їх до праці неринковими методами (екстрактивний напрям), зрештою призводить до занепаду, невдач і державного аутсайдерства. Хоча робота й зосереджена насамперед на підсумковому вирішенні завдань макроекономічного характеру, за дослідницькою націленістю вона вписується в ширший контекст розробки проблем інституціонального потенціалу майбутнього, у яких суттєве місце посідають завдання взаємодії й поєднання усвідомленого суспільного інтересу на різних рівнях і виходу, зрештою, на питання розвитку всього корпусу сучасних інститутів права, його модернізації й перспектив. Саме під цим аналітичним кутом, на наш погляд, заслуговують на увагу методи й характер визначення авторами «критичних зшивок» інституцій, що на тривалий час визначають структури й шлях перспективи. «Критичні зшивки» – це ті, як правило, нетривалі моменти в розвитку окремих суспільств, що з'являються внаслідок викликаних нагальними суспільними потребами потрясінь, у яких конфліктність і криза відкривають найбільшчі соціальні проблеми й водночас варіативність шляхів їх подолання, де надалі концентрується соціальна діяльність перетворюючого характеру, спрямована передусім в інституціональну площину. Складність моменту полягає у вирішенні сукупності питань щодо можливості поєднання решток старої інституціональної системи з елементами нової якості або визнання необхідності кардинальності оновлення стосовно як його якості, так і всіх параметрів системності вираження. У підсумку, «критичні зшивки» мають завершуватись ствердженням інституціонально-правових механізмів певної якості, що на тривалий час закладають імпульс змістовності розвитку, загально спрямованість майбутнього. А всі подальші інституціональні траєкторії (інституціональний дрейф) та перетворення соціальної структури суспільства внаслідок відповідного креативного руйнування попередньої системності, зрештою, виходять зі змістовно вузлових інституціональних рішень, що за своєю сутністю виступають як «точки біфуркації подій», за якими задається весь алгоритм подальших змін системного характеру. На нашу думку, слід підкреслити, що й у роботі Дерона Сйсмоглу та Джеймса Робінсона ми зустрічаємось зі змістовними підходами ліберального характеру й певною мірою традиційним ліберальним дискурсом, можливо, лише з намаганням перевизначити термінологію в межах веління часу. Отже, проєкт лібералізму в сучасному світі, відкритість його інтенцій змістовного характеру та їх подальший розвиток, форми набуття інституціонального вираження й ствердження у праві – ця площина залишається відкритою для всебічного наукового аналізу.

Мета статті: визначення проблематики зв'язку динамізму суспільного розвитку, його змістовної спрямованості у майбутнє з виділенням ролі символізації, її природи, загальної спрямованості й «технології» представлення в суспільній свідомості, динамізму самого права в контексті цих процесів, із з'ясуванням аспектів можливого поєднання символу та права й подальшого розгортання його наслідків у розбудові перспективи майбутнього, оформленні стратегічно визначальних інституціонально-правових рішень. Окремої уваги, на наш погляд, заслуговує завдання

окреслення принципів підвалин і змістовного зв'язку розбудови проєкту лібералізму Західного гатунку в контексті символічного ряду та світоглядно-історичного досвіду християнського гатунку, виділення в ньому особливої ролі свободи як вирішального чинника розвитку (з акцентом на розвитку ідеї свободи у протестантському розумінні), звернення до символічної відкритості права й ефективності його інструменталізму в межах природно-правового розуміння. Аналіз сукупності заявлених питань, на нашу думку, дасть змогу вийти на сприйняття сучасної критичності подій в Україні під кутом визначення загальних орієнтирів перспективи розвитку, обрання потрібних змістовних сценаріїв майбутнього та вивірення науковим досвідом і суспільними сподіваннями тих інституціонально-правових трансформацій, що зараз набувають в Україні саме характеру «критичних зшивок».

Під цим дослідницьким кутом виявляється й актуальність нашої роботи: розгляд питань сутності й механізмів змістовного розвитку суспільства сучасності у варіативності їх інституціоналізації, з'ясування особливостей соціальних трансформацій сьогодення на різних рівнях і вихід на моделі поєднання досвіду в контурах процесів глобалізації з урахуванням традиціоналізму права, національного характеру, удосконалення методів міжгалузевого аналізу соціальної дійсності задля змістовності й ефективності розвитку суспільно-державницького способу життя України, її правової системи.

Наукова новизна роботи визначається підходом, який спрямовано на залучення досвіду різних дисциплін і поєднання в дослідницький блок питань щодо формування змістовності розвитку та її динамізму, виділення ролі й окреслення характеру розвитку і впливу символізму в загальних культурних контекстах й розвитку права, ролі символу в інституціонально-правових процесах сучасності, постановка проблеми динамізму та символізму права, розгляд питань щодо варіативності розвитку у зв'язку з бінарністю сьогодення: лібералізм і глобалізація – традиціоналізм і національний контекст.

Виклад основного матеріалу. На фоні всіх сучасних дискусій щодо інституціоналізації майбутнього, одними з вирішальних факторів, що розбудують його якість у конкретних країнах визнаються правова система та ступінь її функціональної спроможності. Відповідно, комплекс питань щодо онтології права, розкриття його змісту і представлення в нормах, методах правотворчості й розвитку права на міжнародному та національному рівнях залишається предметом особливої наукової уваги. Методологічне спрямування щодо різноманіття підходів праворозуміння, їх актуальності й значущості в сьогоденні України віднайшло своє твердження в рішеннях Конституційного Суду України (далі – КСУ). Так, рішення КСУ від 02.11.2004 р. фіксує визначення права з урахуванням сучасного інтегративного підходу з поєднанням різних точок зору, що, зрештою, знову залишає відкритим для науково-практичних досліджень коло питань відносно розвитку права в Україні: «Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозахисну діяльність, зокрема, у закони які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема, норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем су-

спільства. Усі ці елементи об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та гідність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права» [11]. На цій основі Н. Оніщенко стверджує, що «природно-правова засада є складовою інтерпретації Конституційним Судом України верховенства права» [5, с. 128], а в оцінному плані вважає, що «... держава починає будувати свою діяльність у сфері правотворчості, саме виходячи з принципів природного права, які справляють могутній позитивний вплив на увесь законодавчий масив» [5, с. 127].

Оновлення методологічного арсеналу дослідження права, у тому числі звернення й до осучасненого аналізу тривалий час табуйованих концепцій, серед яких і концепції природного права, це певною мірою і шлях повновимірного входження у плюралістичну площину праворозуміння в сучасному світі, і водночас залучення всього науково-практичного дослідницького потенціалу національного рівня. На цьому різноакцентовано наголошують В. Тацій, О. Петришин, П. Рабинович, М. Козюбра, інші провідні спеціалісти України. Досліджуючи питання плюралізму методологій, І. Гетьман робить висновок, що «поява нових методологій праворозуміння, їх плюралізм означає впевнене зміщення акцентів у взаєминах «держава – право», інструментарне переозброєння соціально-правової доктрини в напрямі актуальної відповідності суспільній і правовій реальності» [3, с. 102].

На цьому загальному теоретично-методологічному фоні звернення, у тому числі й до концепцій природного права підіймає цілі дослідницькі пласти матеріалу, що потребує ретельного аналізу на якісно новому рівні. Виходячи з багатоаспектності такої наукової роботи, ми зважимо за доцільне підкреслити дві принципи, на наш погляд, позиції, що набувають все більшого значення на шляху плюралізму підходів, підключення потенціалу міждисциплінарного характеру. По-перше, у контексті загального динамізму сучасності, її нестримного інституціонального розвитку все більшого значення набувають питання динамізму права, бо, зрештою, за ними відповіді щодо характеру змін, їх розвитку й змісту, спрямованості та інституціональних траєкторій тощо. Так, Д. Керимов підкреслює, що дослідники, які звертають свої погляди на право, не повинні обмежуватись лише його нормативним аспектом, бо в такому разі вони опиняться в полоні уявлень про нього як утворення, що існує статично. «Щоб запобігти цій небезпеці, украй важливо виходити з динамізму права. Тоді в полі зору дослідницької думки опиняться процес правотворення і правотворчості, характер самих правових ненормативних правових приписів, їх сприйняття, з'ясування й оцінювання людьми, етапи правореалізації й ефективність правової дії, результати та соціальні наслідки правового регулювання суспільних відносин» [7, с. 341]. По-друге, весь комплекс згаданих питань може розкритися більш повновимірно, якщо, можливо, розглядати їх у взаємозв'язку з комплексом питань щодо загальної теорії символізму з виходом у площину символізму права. У такому контексті праворозуміння, з акцентом на питання динамізму права й значення символізму запропонував лідер американського структурного функціоналізму Т. Парсонс,

виходячи у своїх теоретичних побудовах з поняття соціальної дії як головної ланки, специфіка якої виявляється в її символічному характері, нормативності й волюнтаризмі. У його концепції культура задає ціннісну орієнтацію, регулює соціальну дію людини залежно від зовнішніх символів, що існують об'єктивно, – цінностей або норм.

Загалом же серед авторів, що займалися розробкою теорії символів, дослідженням символізму, існують різноакцентовані підходи, і серед них один із найбільш авторитетних, теоретичне підґрунтя якого визначено представником Марбурської школи неокантіанців Е. Кассіером. Аналізу символу присвячено роботи А. Бергсона, П. Сорокіна, А. Белого. Серед сучасних авторів особливу увагу проблемі символізму приділено К. Свасьяном, а фундаментальне дослідження «Символічна реальність і право» В. Речицького надає повноти методологічному арсеналу наближення до тематики символізму й права.

Російський автор Г. Гаджиев, спрямовуючи наукову увагу в згадану площину, виділяє насамперед підхід Е. Кассієра, що базується на ототожненні культури й символічних форм, і стверджує, що «вплив ідей Кассієра можна віднайти у філософії права Г. Радбруха, М. М. Алексєєва, у роботах сучасних авторів, наприклад П. Шлага. Це ідея про образи в праві, про естетику права тощо» [1, с. 243]. Зрештою, сам Г. Гаджиев, звертаючись до механізмів розбудов юридичного концепту дійсності, окремо виділяє концептуалізм конституційного права, в основі якого знаходиться ідея: «... в тексті конституції використовуються слова, словосполучення, що виконують роль певних символів...» [1, с. 237]; і як наслідок – «Зовсім несподівано проблема тлумачення конституції перетворюється в точку перетину різних концептуальних просторів – мистецтва, теології, моралі, права» [1, с. 241]. Тобто, символізм пов'язується з варіативністю змістовності як наслідку відкритості різних джерел актуалізації смислів, їх динамічного поєднання й, можливо, технологічно мінливого взаємозв'язку. Зрештою, саме такий принциповий підхід щодо тлумачення верховенства права ми й засвідчили в рішеннях Конституційного Суду України. Якщо Г. Гаджиев у своїй роботі «Онтологія права» аналізує передусім особливий символізм конституційного права і стверджує, що воно, власне, й оснований на використанні символів (згадується, що ідея ця не нова, а голова Верховного Суду США Дьюї виразив її в одному з рішень: «За приписами конституції приховуються постулати, що обмежують і скеровують»), то, на нашу думку, символізм права в широких контекстах – окрема площина, що може бути об'єктом додаткової наукової уваги. Її самостійний вектор – символізм і системне смислоутворення в символізмі права.

У дослідженнях К. Свасьяна, присвячених аналізу природи символу, підкреслюється, що він виступає як метаморфема, онтологічний статус якої не вичерпується феноменологією вияву та репрезентуючих її форм. «Символ і є вид ідеї, що дана образом... символ є ейдос ідеї в ейдолоні» [9, с. 111]. Він як метаморфема виявляється (завжди не до кінця, «мерцяя») залишаючи простір прихованості змісту, що формується на метарівні й частково розкривається через свої морфемі – знаки, образи тощо. «За сутністю, символ як діалектика форми та змісту є логічний ракурс проблеми, феноменологічний ракурс якої – символ і реальність» [9, с. 135]. Водночас відзначаються породжувальні модальності перспективи символу та його участь у формуванні смислового горизонту майбутнього. Сходження до його метарівня може розбудовуватись у різний спосіб, але серед них виділяються найбільш широкі: 1) шляхом раціоналіза-

ції форм, 2) через ірраціональність і логічний апофатизм, 3) зі зверненням до змішаних засобів. Щодо динамізму представлення суспільних змістів та набуття їх інституціонально-правового вираження у зв'язку з процесами символізації зазначимо ще один важливий аспект: «...проблема символу є проблема не форми як апіорно покладеного догмату, а форми в русі» [9, с. 145]. Отже, маємо підкреслити дві суттєві риси: 1) символ формується або перебуває (це питання не є предметом нашої спеціальної уваги) у поєднанні з трансцендентним і виявляється в певній традиції визначення Смислу (і тоді маємо засвідчити грецьку традицію раціоналізації методи його пошуку, а також ту, що породжена в межах релігійної спрямованості на некритичну у своєму ірраціоналізмі віру); 2) символ, як складне утворення, у різний спосіб є представленим у культурі через нашарування пластів свідомих або несвідомих технологій розуміння, метод соціальної розшифровки й адаптування до загальних вимог часу, окремо потреб політичної або іншої діяльності. На цьому фоні знову маємо виділити, що символізм права – окрема дослідницька площина. Г. Гаджигієв відзначає: «Оскільки символи в праві майже завжди є результатом свідомої творчості (що лежить в основі всілякої культури, у тому числі юридичної), у юриспруденції поняття «розшифровка смислу, задуму» було замінене на приватний випадок розшифровки – на поняття розтлумачення юридичних норм, хоча в сутності все це загальний рід феноменів» [1, с. 243]. Коли ж виділяється символічний тип передання інформації у сфері культури як один із трьох можливих, увага зосереджується, перш за все, на конституційному праві, «оскільки неоднозначна, неполісемантична форма (норма), що перебуває в культурному контексті й особливо у правовому просторі, який завжди означає появу фактору часу, перетворюється у символ з практично безкінечною перспективою інтерпретації» [1, с. 244].

На нашу думку, питання формування символізму права вписується в канву розвитку природного права, у концепції якого процес сходження до онтологічної надприродної сутності права чи виключно раціоналізований, чи відкритий для інтуїтивно-іраціонального пошуку, залишає певний простір розкриття символу, вияву його змісту. Відповідно, на феноменологічному рівні символи будуть виявлятися і стверджуватися морфемами у зв'язку з ідеями нормованості й нормативності, що відіграють значну роль у розбудові суспільних інститутів, загальних процесах інституціоналізації способу життя.

Дж. Дьюї підкреслював: «Ще одним великим віднаходженням став розвиток політичних форм, що сприяли використанню символів замість здійснення влади на основі сваволі. Данню могутності символів стали і утвердження в дев'ятнадцятому столітті парламентських інститутів, прийняття писаних конституцій і введення голосування як засобів політичного управління. Але символи є значимими тільки в поєднанні з дійсністю, що стоїть за ними» [4, с. 33]. Широки контексти розбудови системних суспільних стосунків у зв'язку зі згаданим вище розумінням символу і його різнобічного впливу на формування правових інститутів дасть нам змогу встановити однорідну дослідницьку площину, у якій, на нашу думку, ми вийдемо на з'ясування підвалин базових світоглядних зосереджень змісту, їх онтологічний статус і феноменологію інституціоналізації.

Згадане на початку нашої роботи дослідження Дерона Сйсмолгу та Джеймса Робінсона, ми переконані, привертає увагу до символізму, який формувався й виявлявся у зв'язку з ідеями лібералізму і, зрештою, його вираження

набуває актуальності в новій термінології, засобах постановки питань і шляхах проектування інституціонального характеру майбутнього. І. Шапіро, звертаючись до аналізу ключових ліберальних прихильностей, виходить з того, що «...лібералізм – це перш за все ідеологія Просвітництва. Цей факт відображається в тому, що прихильники лібералізму розділяють дві обов'язкові основоположні установи. Перша з них полягає у визнанні свободи особистості найбільш значимою моральною та політичною цінністю... Друга установка – непохитна віра лібералів у спроможність науки поступово вирішувати соціальні проблеми» [10, с. 7–8]. Центральним завданням ліберального проекту визнається «...здійсненість суспільного порядку, співіснування загалом, якщо в їх основу покладена індивідуальна свобода, що розуміється як право (тобто, здатність і можливість) людини діяти на свій розсуд... Це – методичне визнання свободи приватної особи як відправного пункту побудови соціально-політичної теорії утворює лінію, що відмежовує родину лібералізму...» [6, с. 14].

На нашу думку, коли мова йде про західний лібералізм, його історію становлення та розвитку, науково акцентоване зосередження стосується лінії раціоналізму, який формувався у площині науки, спрямованої на вирішення соціальних завдань, що, зрештою, призвело до оформлення уявлення про вільного індивіда як «раціонального оптимізатора корисності». Але в системних параметрах особистості західного типу, що воліє за власним розсудом, значну роль відіграли елементи, які розвивались у контекстах релігійного характеру й насамперед християнсько-протестантського спрямування, в якому також обґрунтовувалась ідея волі й розроблялись уявлення про механізми її соціальної представності в суспільних інституціях. А це поєднує різноманітність дослідницького інструментарію, породженого чи в науці, чи на підґрунті релігійного підходу (особливо якщо він є представленим раціоналізмом протестантського гатунку) в розбудові магістрального шляху розвитку Заходу, це звернення до символів, тісно пов'язаних із християнським світобаченням, сходження до їх метарівня й соціальне проектування на матеріалі феноменології символу. Можливо, питання технології наповнення символу соціальними значеннями, зрештою, дасть змогу вийти на сукупність питань, пов'язаних з особливостями розвитку природного права, його увагою до всього комплексу взаємозв'язків моралі й права, акцентованістю проблеми справедливості та їх інституціональними рішеннями в англо-американській правовій сім'ї, де ідеї ліберального гатунку тривалий час формують сутнісні риси й ціннісні орієнтації. Більше того, можливо, на цьому дослідницькому шляху відкриються аспекти взаємодії правових норм і міри їх соціальної ефективності, що є актуальним у межах сучасного проекту правової інтеграції. А. Гетьман визначає його як «загальносвітовий процес, який на внутрішньодержавному рівні знаходить своє відбиття в інтернаціоналізації вітчизняного права. Загальна глобалізація істотно впливає на трансформацію й модернізацію державно-правових інститутів, норм і стосунків на всесвітньому, регіональному й національному рівнях, стимулює і прискорює процеси правової інтернаціоналізації» [2, с. 3].

Вивчаючи й використовуючи правовий досвід США, виходячи з потреб правової інтернаціоналізації, на нашу думку, потрібно мати на увазі той символізм, що розгортався у зв'язку з протестантизмом. Цей символізм виявляється на різних рівнях і, вочевидь, пов'язується, у тому числі, з несвідомими напластуваннями, що ввійшли у джерела цін-

нісно-орієнтаційних підвалин державницького життя Америки. Ричард А. Позер підкреслює: «Дотримання норм – це лише одна з багатьох чеснот, і їй не можна надавати значної ваги, не розглянувши спочатку зміст норм та інших суспільних і моральних цінностей, які дотичні до ситуації» [8, с. 142].

Висновки. Від самого початку заселення Америки за основу побудови соціальної дійсності покладалась модель, яка в пуританській представленості та змістовному зв'язку з кальвіністським світобаченням відштовхувалась від актуалізації сотеріологічної складової земного світопорядку. Державний устрій і відповідна правова система мали створити умови для забезпечення спасіння саме в протестантському розумінні на основі базової ідеї про свободу людини в соціальному житті. Ключові символи, що через різні напластування морфем стверджувались у соціальній площині: Америка – «Град на пагорбі» – місце на землі, на яке самим Богом покладено завдання (місію) реалізації й захисту свободи людини, американці – «обраний народ», «договір» – форма співіснування всіх елементів суспільства тощо. Християнська ідея універсалізації спасіння набувала парадоксального наповнення: «обраний народ» утворюється всіма національностями й етнічними групами через визнання домінантності ідеї свободи, пов'язується з вимогами морального характеру та локалізується у зв'язку з громадянсько-територіальними параметрами. І на сьогодні у США особливе місце посідає знакове свято – День подяки – свято, відзначати яке почали ще пуритани в Массачусетсі на знак подяки за благословення свободи та процвітання на новій Землі. Навіть президент США в цьому символічному вимірі обов'язково має відповідати, за висловом політолога Д. Ліса, символу морального кумира нації, а у виступах й промовах президентів знайдемо посилення на Бога й алюзії біблійних текстів.

Надалі символізм, що стверджувався у зв'язку зі світобаченням протестантизму, ставав одним із центральних елементів у всьому домініоні північноамериканської культури, але феноменологічне його представлення розбудовувалось і у зв'язку з науковим раціоналізмом: на цій основі у США почала формуватися, за виразом Роберта Беллі, «громадянська релігія», елементи якої «працюють» і до сьогодні. Власне, сполучення «громадянська релігія» ввів у науковий обіг Ж-Ж. Руссо (так називається останній розділ у його роботі «Про суспільний договір»), але заговорили про неї наприкінці 60-х рр. 20 ст. В основі цієї «громадянської», або «політичної релігії» США визнання головної цінності – свобода й моральність, вихована релігійністю (у множині варіантів, але, як підкреслює Мануель Саркісянц, у спрямування англо-американського типу, що виходить з потреб практичної корисності).

Ми починали роботу зі згадки книги Д. Сійсмоглу та Дж. Робінсона і, на нашу думку, у ній також змістовну тональність усього пошуку інституціональних змін, траскторій і зшивок задає один із ключових символів західного світу, феноменологічна природа якого розкривається в по-

нятті «успішність». Історію його наповнення й інституціональної реалізації в контексті розвитку права, можливо, також слід шукати у світоглядному підґрунті християнського протестантизму.

Стосовно розвитку сучасної ситуації в Україні, можна констатувати, на нашу думку, такі риси: визрівання конфліктності й подальша «революція гідності», викликані невідповідністю суспільних сподівань більшості, які пов'язані з традиціями християнського світобачення, насамперед морального гатунку, та уявленнями про свободу, гідність і механізми їх забезпечення, наявністю сучасності з сутнісними параметрами спрямованості в майбутнє. Природу процесів символізації в українському соціумі слід шукати, отже, у контексті розвитку християнської символіки, а площину дослідження – у ракурсі символізму та права, динамізм права з виходом на розбудову інституційно-правових параметрів акцентує нашу увагу на різноманітті концептуальності підходів щодо права й подальшому розвитку розуміння природного права в умовах як спокійних і послідовно еволюційних змін, так і за часів пошуку потрібних за якістю «критичних зшивок», що надовго визначають шлях перспективи.

Список використаної літератури

1. Гаджиев Г.А. Онтология права (критическое исследование юридического концепта действительности) : [монография] / Г.А. Гаджиев. – М. : Норма: ИНФРА-М, 2013.
2. Гетьман А.П. Юридична наука України в умовах глобалізації / А.П. Гетьман // Особистість. Суспільство. Право : збірник наукових статей і тез наукових повідомлень за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю Полт. юрид. ін.-ту : у 2 ч. – Полтава, 2012. – Ч. 1.
3. Гетьман І.В. Трансформації у правовій доктрині: плюралізм методологій, концепція правового спілкування, правова герменевтика / І.В. Гетьман // Особистість. Суспільство. Право : збірник наукових статей і тез наукових повідомлень за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю Полт. юрид. ін.-ту : у 2 ч. – Полтава, 2012. – Ч. 1.
4. Дьюи Дж. Возрождающийся либерализм / Дж. Дьюи // Полис. – 1994. – № 3.
5. Дія права: інтегративний аспект : [монографія] / кол. авторів ; відп. ред. Н.М. Оніщенко. – К. : Юридична думка, 2010.
6. Капустин Б.Г. Три рассуждения о либерализме и либерализмах / Б.Г. Капустин // Полис. – 1994. – № 3.
7. Керимов Д.А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права / Д.А. Керимов. – М. : СГУ, 2009.
8. Ричард А. Познер. Проблемы юриспруденции / Ричард А. Познер. – К. : Акта, 2004.
9. Свасьян К.А. Проблема символа в современной философии / К.А. Свасьян. – Ереван : Изд-во АН Арм. ССР, 1980.
10. Шапиро И. Введение в типологию либерализма / И. Шапиро // Полис. – 1994. – № 3.
11. Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.